

НАВЧАТИ ВЧИТЕЛІВ, КОЛИ НАВИСЛА ТІНЬ...

Задоя І. «...Сонечку мого життя». Штрихи до біографії Сергія Тасіна (Гончарова) / Іван Задоя. – Одеса : Астропринт, 2020. – 288 с., 24 с. фот.

Вчителювання як садівництво. Вчителювання як батьківство. Відчуття плеча і бачення перспективи. Плекання духовності на прикладі власного життя. Такі рефлексії викликає книжка, якій передували «Зашпори серця: Розповіді про незабутнє» (2007) про улюбленого вчителя – викладача Олександрійського педагогічного училища (нині воно носить ім'я В. О. Сухомлинського) Сергія Григоровича Гончарова, який увійшов в українську літературу майже століття тому під псевдонімом Сергій Тасін.

Чесно кажучи, навіть на теренах рідного краю, це ім'я малознане. Хіба що згадають його в контексті родинних зв'язків із Леонідом Черновим-Малошийченком, бо одружився Гончаров із сестрою поета. Та ще спливе це ім'я у колі спілкування О. Довженка періоду становлення українського кінематографа. Та й по всьому.

І саме з Південної Пальміри повертається на батьківщину слово і духовний світ Сергія Гончарова. Повертається у споминах колег-освітян і колишніх випускників, у листуванні з маститими майстрами слова і земляками, теплом родинного епістолярію і то поетичним, то новелістичним рядком про буремну молодість. Він був близько знайомий із М. Трублаїні, В. Сосюрою, Ю. Смоличем, Ю. Яновським, В. Поліщуком, В. Мисиком, О. Влизьком, Й. Кисельовим, коли працював кореспондентом газети «Гудок» у Харкові. Його доля була щедрою на зустрічі. У списку – П. Тичина, О. Довженко, М. Бажан, М. Хвильовий, М. Семенко, М. Йогансен, Остап Вишня...

За стислими автобіографічними рядками («літературний псевдонім узяв на спомин єдиної сестри Тасі», що померла від тифу; «з Донбасу серед шахт» почав свою журналістику), із характеристик земляків оживає в деталях образ людини, яка любила працю і молодь, слово друковане і живе спілкування, була чуйною до вихованців і знедолених собак...

«Одягався дуже вбого (...) Його задовольняло мале і необхідне. Людина великої душі, високий гуманіст» [с.22], який учив, що дитина – це така ж сама людина, тільки без знань і досвіду [с.23], «Він усіх нас любив. (...) Допомігав, чим тільки міг, навіть відриваючи гроші від своєї мізерної зарплати» [с. 24].

«Він міг радіти з чужих успіхів», «побут у нього був жахливий», «це був могутній інтелект» [с. 30], – такими штрихами змалював С. Гончарова краєзнавець Анатолій Кохан.

Цікава композиція книжки: від світлин (зорового сприйняття образу) і споминів земляків, колег і колишніх учнів (зіставлення зовнішніх умов життя і внутрішнього характеру, вихованого волею) – до широко презентованого листування, де виявляються найменші порухи душі, її беззастережне «оголення». Епістолярний жанр має здатність психологічної рентгеноскопії.

І. Задоя сплачує данину людяності, чуйності, талантові батьківства свого літературного наставника. Завдяки зібраним листам постать С. Гончарова,

скромного в самохарактеристиці, сприймається стереоскопічно. Тому розділ «Додатки» – найоб'ємніший і найцікавіший. Листування дає змогу «побачити» людину дії не на тлі часу, а як активного респондента і перетворювача.

Побачити життя і вплив слова. Показова епістолярна дискусія, що спалахнула між С. Гончаровим і Л. Первомайським. Приводом до неї стало слово «відрікаюсь» у поетичному рядку. Гончаров відстоював своє право на сумнів, незважаючи на захоплення силою навіювання, що підняла, очевидно, хвилю спогадів про літературний Харків 20 – 30-х років, хвилю намов-звинувачень, арештів... Нині нікому допомогти авторові з'ясувати причину розриву Сергія Тасіна, якого на той час широко публікувала всесоюзна преса, з тодішньою столицею України, як і того, що зумовило його перекваліфікацію. Можемо лише розглядати версії. Імовірно, що молодого письменника «пасли» і він «був на гачку». Зрозуміло, що ніс відповідальність не тільки за себе, своє слово, але й за життя дружини і свого «Сонечка» – доні. Відповідальність, яку виніс із власного раннього сирітства. Про усвідомлення морального вибору в ситуації на межі життя і смерті промовляє і вибраний псевдонім, і уникнення спроб написати спогади про митців, із якими був на «ти» (зберігся лише вражаючий деталями спомин про одну одеську ніч у родині О. Довженка), і рефрен застиглої у вікні тролейбуса постаті товариша, над яким, як з'ясувалося за кілька днів, тоді вже нависла тінь... Безпорадність заручників тоталітарної машини. Метафора долі української інтелігенції. Чи не тому вразив Гончарова-читача рядок з поезії Л. Первомайського «Не відрікаюсь я ні від чого...»: «...ні від тієї безневинної крові, що й моєю бути могла». Цей рядок став «зрушенням» у ставленні до поета, у результаті чого «всі Ваші твори раптом засяяли мені словом поезії» [с. 151]. Вдумливий літературний критик, він ясно усвідомив, що доба диктує інший вектор конфліктів: на зміну видимому, зовнішньому протистоянню гряде доба внутрішніх, душевних страждань, породжених необхідністю зробити самостійний вибір. За будь-яким із варіантів – своя ціна. Він рано зрозумів: «Для творчості, на жаль, треба страждати, втрачати значно більше, ніж набувати і радіти» [с.5], «Творча праця кепська і небезпечна» [с. 6] (з листів молодому І. Задої).

Відгукнувшись листом від 3 липня 1969 р. на книжку спогадів Ю. Смолича «Розповідь про неспокій», де описано Харків 1924-33 рр., С. Гончаров зізнається, що йому бракувало «такого матеріалу», тому «мав сумнів», «щоб передати страшний трагізм тих подій», а ще «було ясно, що таких спогадів не визнають» [с. 114]. Отже, спрацював цензор у собі? Втеча від покликання як рефлекс самозбереження? З часової відстані легко бути суддею-моралізатором. Та не спокушаймося до однозначності. Залишалась рідна Олександрія, де чекали дружина з донькою. І маленький плацдарм внутрішнього спротиву системі – бути викладачем української літератури доби «українізації», чинити опір бюрократичній системі освіти, інерційної за своєю сутністю, доказом чого є пресинг директора училища, не раз згадуваний у листах. Опір людяністю і матеріальною допомогою дітям-сиротам.

У листах Сергія Гончарова (Тасіна) б'ється жива думка, спалахують іскри осянянь: «Раз погано, значить є можливість рухатися до кращого», «Творчий

акт письменника завершується актом читання-сприйняття читача», «Творчість породжує творчість», «Творити вільно, мов птах пісні», «Щоб зрозуміти мене, треба зрозуміти всю складність нашої долі, пов'язану із самотністю Люби (доньки. – А.Ц). Ми і всі ви живемо ніби на різних планетах. Ти змагаєш від писанини, а я хочу писати, але не маю на це часу». Здається, тут адресант трохи злукавив. Якщо проаналізувати, скільком знаменитостям він надсилав епістоли, переслідуючи мету отримати в подарунок книжку з автографом, то напрошується висновок, що не час винен, а знову-таки вибір. Вибір пріоритетів. Тому Смолич трудився над мемуарами, а Гончаров уже підхопив освітянський вірус: «Пиши і тремти «як би чого не вийшло», – і гіркоту прозріння: – А мовчання ще гірше, тисне невиносимим тягарем, поки живий» [с. 117]. Мені здається, він не дозволив собі писати після 1937. Це була добровільна покута, якою карався. І не знаю, чи пробачив собі. «Сонечко» було його виправданням. А її професійна невлаштованість і самотність – його невимовним болем. Його плацдарм після виходу на пенсію виявився заваленим уламками нереалізованих планів. А «Живі і мертві» (1930) періоду творчої молодості набули метафізичних перетворень: в Україну почали повертатися замовчувані тривалий час імена. Чи не тому з дивовижним педантизмом перечитував усе, на все мав власну думку, сперечався, тобто давав знати про себе, що живий...

«...Сонечку мого життя» – це данина вдячної пам'яті тому, хто вчився працею і щиро ділився набутим життєвим досвідом. Книжка отримала назву за рядком із листа, адресованого маленькій донечці, Любині. Тепло любові, натхнення і служіння, долинає до нас через десятки років. У листах, написаних не для показу. В осяянні маленької племінниці Ніни, яка зрозуміла, який розумний у неї дядечко, бо він НАВЧАЄ ВЧИТЕЛІВ! Долинає, аби нагадати, що духовні скарби зберігає слово, а дух часу і почування людини в ньому – література. Можливо, саме тому С. Г. Гончаров більшу частину свого життя викладав українську мову і літературу в краї, де кріпакували і козакували його діди. Він свідомо став Читачем. Зрозумів нерозривність зв'язку автор – твір – читач, аби слово стало гарантом тривання і найтоншим інструментом формування особистості.

І останній штрих. Але не стосовно Вчителя. Стосовно автора, Вдячного Учня і мого земляка. З якою ретельністю, що заслуговує на найвищу похвалу, укладено коментарі, які обсягом перевищують пів сотні сторінок: тут і топоніми, і антропоніми, і посилання на твори, процитовані з відхиленням від оригіналу в листах, – словом, апарат, що засвідчує неймовірну пошукову роботу дослідника. Він здійснив мрію Вчителя – Тасін повернувся в літературу.

Нині вони немов помінялись ролями: на першій сторінці обкладинки – молодий Сергій Тасін (світлина 1928 року), на останній – сивочолий Іван Задоя, заслужений працівник культури України, що виступає з новелами та літературознавчими статтями, повертаючи на рідні терени ім'я свого Вчителя. Як повернув ім'я Леоніда Чернова-Малошийченка, упорядкувавши «Кобзар на мотоциклі» (2005), Бориса Нечерду – книгою «Я жив як міг, я не лукавив...»:

Літературна спадщина Бориса Нечерди. Спогади про письменника» (2010), як гарячими слідами упорядковував «Я обрав свій шлях...»: Леонід Куценко у спогадах, листах, пам'яті» (2012).

Ця книжка містить багато цінних практичних порад, тому може стати в пригоді неофітам, які шукають свою стежку в літературу. І наостанок – пуант: «...поет і вихователь дуже близькі з деякою перевагою виховання поезією».

Антоніна Царук
м. Кропивницький